

РІШЕННЯ

щодо присудження наукового ступеня доктора наук

Спеціалізована вчена рада Д 11.170.02 в Державній установі «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право; господарсько-процесуальне право» прийняла рішення про присудження наукового ступеня доктора юридичних наук

Кулику Олегу Ігоровичу

на підставі прилюдного захисту докторської дисертації

«Концепція господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів: теорія і практика» на правах рукопису

за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»

19 вересня 2025 року, протокол № 3.

Кулик Олег Ігорович, 29 березня 1993 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив у 2015 році закінчив Національний університет «Одеська юридична академія» отримав повну вищу освіту та здобув кваліфікацію «магістр права».

Наукові ступені і вчені звання:

кандидат юридичних наук з 2020 року.

Працює науковим співробітником відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ) з 01 вересня 2025 року по теперішній час.

Докторська дисертація виконана у відділі проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ).

Науковий консультант: доктор юридичних наук, старший дослідник, заступник завідувача відділом проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ) Гудіма Тетяна Степанівна.

Дисертацію рекомендовано до захисту 27 червня 2025 р.

Здобувач має **39** наукових публікацій за темою дисертації, а саме: **25** наукових статей, з яких **21** – у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, **3** – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та

Scopus, 1 – у науковому виданні, включеному до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, 12 матеріалів та тез конференцій та 2 праці, які додатково відображають наукові результати дисертації (стаття та методичні рекомендації).

Опоненти:

Подцерковний Олег Петрович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України (м. Одеса), надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Одне із найбільш дискусійних теоретичних положень роботи, як видається, стосується ідеї *lex cryptographica* як «правових зв'язків» і навіть «автономного рівня регулювання», яка ставить низку проблемних питань. Насамперед, це стосується співвідношення відповідного «коду» і «права». Якщо алгоритм чи смарт-контракт виконує функцію регулятора, то він фактично підмінює традиційні юридичні інструменти (договір, норми закону, звичаї тощо) технологічним рішенням. Це ставить під сумнів класичну концепцію публічності права, адже «код» створюється приватними суб'єктами, без демократичних процедур і механізмів публічного контролю. Відповідно, виникає ризик формування «тіньового» рівня регулювання, де поведінку учасників визначає не законодавець, а розробник протоколу чи платформи.

Другою проблемою є обмежена гнучкість та адаптивність: норма права може тлумачитися судами з урахуванням конкретних обставин, тоді як алгоритм діє жорстко й не залишає простору для розсуду чи пом'якшення наслідків. Це може призводити до «надмірної автоматизації» правовідносин, коли порушується баланс інтересів сторін. Код пише обмежене коло розробників, які фактично визначають, які норми діятимуть у цифровому середовищі. Наприклад: якщо смарт-контракт запрограмований перерахувати кошти після виконання певної умови, це відбудеться незалежно від волі сторін чи рішення суду; учасник не може «ухилитися» від дії коду, оскільки система не передбачає альтернативного сценарію. Традиційне право спирається на санкції, що застосовуються судами та державними органами, тоді як у випадку блокчейну «санкція» закладена в сам алгоритм (код виконується примусово завдяки технічній архітектурі). З урахуванням динаміки *lex cryptographica*, яка може навіть не залежати від людини (наприклад, генеруватися ШІ), це може поставити питання відповідності регулювання ринку віртуальних активів принципу верховенства права загалом. Саме тому «визнання» («легітимація») *lex cryptographica*, яке відстоює автор, утворює правовий парадокс, який може зруйнувати правовий порядок, якщо його прирівняти до інших джерел, які застосовує суд.

2. Не меншу дискусійність має та частина роботи, яка присвячена децентралізованим автономним організаціям (ДАО) (с.317-338).

Підхід, що запропонував О.І. Кулик при розгляді ДАО як учасника ринку віртуальних активів, стикається з низкою фундаментальних проблем, які надзвичайно ускладнюють його ефективне застосування в рамках чинного законодавства України. В роботі пропонується порівняти ДАО до пайового інвестиційного фонду, який не є юридичною особою, але є «сукупністю активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності», а також відповідно до доктрини господарського права кваліфікувати ДАО як «нетиповий суб'єкт господарювання», коли її активи можуть належати її учасникам на праві спільної власності.

Головна проблема полягає в тому, що автор фактично не долає юридичну невизначеність ДАО, яка не має статусу юридичної особи та не вписується в жодну з існуючих організаційно-правових форм. Без цього ДАО не може вступати в договірні відносини від власного імені, бути платником податків чи нести відповідальність, що робить її діяльність тіньовою та неконтрольованою.

Саме по собі визначення в законі певної «нетиповості» та можливості певної реєстрації не створить таку правосуб'єктність.

Відсутність правосуб'єктності юридичної особи тягне за собою серйозні ризики як для самої ДАО, так і для її учасників та контрагентів. У випадку виникнення спорів, завдання збитків або інших правопорушень, неможливо притягнути до відповідальності ДАО як суб'єкта права. Замість цього, відповідальність може бути покладена на окремих учасників як на членів неінкорпорованого товариства, що знімає принцип обмеженої відповідальності та ставить під загрозу їхнє особисте майно. Крім того, неможливість застосування процедур «Знай свого клієнта» (KYC) та «Протидії відмиванню грошей» (AML) робить ДАО ідеальним інструментом для фінансування тероризму та відмивання коштів, що становить пряму загрозу національній безпеці, особливо в умовах війни.

Пропоновані аналогії з пайовими інвестиційними фондами (ПІФ) або іноземним досвідом не вирішують цих проблем. На відміну від ДАО, ПІФи функціонують у жорстко регульованому середовищі з чітко визначеними управителями (компаніями з управління активами), які несуть відповідальність. Іноземні «юридичні обгортки» (наприклад, у США чи на Кайманових островах) часто лише маскують проблему, а не вирішують її по суті, оскільки все одно вимагають наявності ідентифікованих осіб або органів управління, що суперечить принципам децентралізації. Навіть якщо ДАО матиме «майно» у вигляді віртуальних активів, юридично воно не належить організації, що ускладнює його правовий захист.

Для вирішення цієї проблеми необхідне не просто «переосмислення» окремих норм, а створення цілісного спеціального законодавчого режиму, який би враховував специфіку ДАО, визначав її правовий статус, встановлював правила відповідальності, управління та дозволяв державне регулювання в цілях фінансової безпеки та захисту прав учасників ринку. Як варіант, можна вимагати, щоб хоча б один ключовий учасник, розробник або засновник ДАО

був ідентифікований і ніс відповідальність перед регулятором за дії організації, що дозволить зберегти децентралізовану модель, але водночас забезпечити певний рівень контролю та прозорості. Це дозволить інтегрувати інноваційну технологію в правове поле, не жертвуючи принципами верховенства права.

3. Критично можна поставитися до обґрунтування у дисертації необхідності закріплення презумпції добросовісності в законодавстві, що регулює віртуальні активи. Це позиціонується конкретизацією положення ч. 5 ст. 12 Цивільного кодексу України, згідно з якою добросовісність учасника ринку вважається встановленою, якщо інше не доведено судом. Автор дисертації вважає, що такий підхід допоможе посилити правову визначеність, зменшити ризики зловживань та збільшити довіру до регульованого ринку віртуальних активів (курсів – опонент). Разом із тим, наведена теза, хоч і виглядає логічною на перший погляд, при більш розгорнутому аналізі виявляються наповненою ризиками та неврахованими аспектами. По-перше, автор не зосереджує увагу на тому, який аспект дій відповідної презумпції. Чи не створює він нової «презумпції невинуватості», яка невідома цивільному та господарському праву, де діє презумпція вини правопорушника, що відображається, зокрема у ст. 614 ЦКУ: особа, яка порушила зобов'язання, вважається винною, якщо не доведе відсутність своєї вини. Так само діє загальне правило щодо деліктів (недоговірних правопорушень) теж передбачає, що особа, яка завдала шкоди, є винною, якщо не доведе, що шкода сталася не з її вини (ст. 1166 ЦКУ). Надання такої презумпції за замовчуванням може створити можливості для недобросовісних учасників ринку. Це особливо актуально у сфері віртуальних активів, де багато транзакцій є анонімними або псевдоанонімними, а виявлення правопорушень може бути дуже складним. Таке законодавче закріплення може ускладнити доведення недобросовісності в суді.

По-друге, може виникати конфлікт з публічним правопорядком. Автор посиляється в обґрунтування на ч. 5 ст. 12 Цивільного кодексу, яка є загальною нормою приватного права, пряме і спеціальне закріплення такої презумпції може суперечити чинним публічним нормам антимонопольного, фінансового та податкового законодавства, де добросовісність не завжди презюмується. Адже сам автор каже про «регульований ринок», отже публічно-правова складова має враховуватися. Це може створити юридичні колізії. Та й навіть для приватно-правової сфери ринку віртуальних активів це може бути зайвим з огляду на те, що спеціальне правило фактично відсутнє, тому достатньо конкретизували існуючу норму УК при тлумаченні в контексті віртуальних активів, а не створювати окрему норму, що може бути надмірним.

Нарешті, подібний підхід може призвести не до посилення довіри, а навпаки, – сприйнятий як надмірна лібералізація, що може порушити досягнутий рівень правопорядку та відштовхнути від ринку потенційних інвесторів, які побоюються шахрайства. Покладання доведення недобросовісності на потерпілу сторону, яка зазвичай має менше ресурсів та інформації, може бути несправедливим.

4. Нарешті, не можна не відмітити ризики, які можуть виникнути при реалізації запропонованого автором запозичення доктрини *deemed ownership* (презумптивної власності) з англійського приватного права до відносин, які стосуються віртуальних активів в Україні. Вона стверджує, що той, хто контролює криптографічний ключ, вважається власником активу, поки не доведено інше.

Такий підхід в цілому створює достатньо чітке та прагматичне правило, що загалом відповідає технологічній суті віртуальних активів: вона базується на врахуванні обставини фізичного контролю над ключем, що, як правило, є єдиним способом доступу до активу – це спрощує визначення власника для більшості повсякденних транзакцій.

Але українське законодавство традиційно ґрунтується на концепції правового титулу (документа, договору), а не на фактичному володінні, як це характерно для англійського права. Застосування іноземної доктрини може створити невизначеність. Наприклад, хто є власником, якщо існує нотаріально засвідчений договір купівлі-продажу віртуального активу, але покупець ще не отримав ключ? Як доказувати, що ключ було передано? Крім того, може виникати конфлікт з сучасною фінансовою практикою: дуже часто віртуальні активи зберігаються на кастодіальних гаманцях (криптовібіржах, фінтех-компаніях), де приватним ключем володіє не сам користувач, а посередник. Якщо застосувати доктрину буквально, це може означати, що власником є біржа, а не клієнт.

Гарагонич Олександр Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України (м. Київ) надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Автором приділено значну увагу іноземному досвіду господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів. Зокрема обґрунтовано, що спільними особливостями правового регулювання ринку віртуальних активів в офшорних зонах (на прикладі Бермудських островів, Гібралтару та Мальти) є наявність спеціальних тематичних законів, якими врегульовані відносини у цій сфері, участь зацікавлених осіб у правотворчій діяльності та превалювання монорегуляторної моделі державного регулювання ринку з чітким визначенням меж дискреційних повноважень регулятора.

В ході аналізу особливостей правового регулювання ринку віртуальних активів в офшорних зонах (на прикладі Бермудських островів, Гібралтару та Мальти) пропонує впровадити надання повноважень регулятору на офіційне тлумачення відповідного законодавства – за моделлю, запозиченою з досвіду офшорних юрисдикцій (Мальти) (с.219-220).

Разом з тим видається, що в умовах нестабільної правової основи, а також відсутності визначеного регулятора ринку віртуальних активів, наділяти його

повноваженнями щодо тлумачення законодавства може бути не найбільш правильною позицією.

Інша проаналізована автором юрисдикція – Швейцарія має подібну ситуацію, за якої місцевий регулятор FINMA у практично ручному режимі, керує галуззю, надаючи роз'яснення учасникам, проте в межах розробки цілісної концепції господарсько-правового регулювання ринку видається доречнішим говорити про чіткість норм профільного закону, а не про наділення регулятора дискреційними повноваженнями щодо його тлумачення.

2. Дисертант однією з найважливіших функцій регулятора на ринку віртуальних активів називає контроль. Автор обґрунтовує необхідність контролю за ринком віртуальних активів на засадах принципів пропорційності, недискримінаційності та правової визначеності, що передбачає збереження презумпції добросовісності учасників ринку як загального правила взаємодії між суб'єктами та регулятором (с.160). Разом з тим, у порядку дискусії цікаво було б почути думку дослідника про можливі правові форми трансформації державного контролю у механізми функціонування саморегулювних організацій, яким такі повноваження можуть бути делеговані державою.

3. У дисертації автор розвинув наукові положення про наближення законодавства України до права ЄС з урахуванням особливостей нормативної основи функціонування ринку віртуальних активів (насамперед, MiCA), а також інституційної та регуляторної спроможності суб'єктів регулювання ринку віртуальних активів (Європейського управління з цінних паперів та ринків (ESMA), Європейської банківської організації (EBA) та Європейського центрального банку (ECB) (с.207).

Водночас у частині 2.3.1 підрозділу 2.3 «Правове підґрунтя впливу Європейського Союзу на ринок віртуальних активів» автором розкрито правове підґрунтя регулювання криптоактивів у ЄС, сформоване на основі Регламенту 2023/1114 (MiCA), MiFID II, DAC8, 5AMLD, PSD2, EMD2 та ін. й визначено роль ключових регуляторів – ESMA, EBA та ECB. Тобто, автором проаналізовано профільне законодавство ЄС та регуляторні повноваження низки інституцій ЄС. Для посилення пропозицій щодо наближення законодавства України до права ЄС варто було б запропонувати конкретні кроки для України щодо такого наближення (адаптації).

4. Безумовним надбанням дисертації є розвиток положень щодо напрямів удосконалення законодавства у сфері регулювання ринку віртуальних активів шляхом їх конкретизації та узагальнення, зокрема в частині: а) запровадження правового механізму використання віртуальних активів в якості засобу платежу; б) розробки спеціального порядку залучення таких активів в якості інвестицій у повоєнне відновлення економіки України; в) встановлення правових засад державного контролю за цільовим використанням інвестицій, вкладених у віртуальні активи.

Втім необхідними видаються заходи, спрямовані на конкретне впровадження цих ініціатив. Тому видається, що розроблення дисертантом

проекту закону про внесення змін і доповнень до чинного законодавства України з консолідацією у ньому всіх пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства у сфері регулювання ринку віртуальних активів посилило б сформульовані наукові пропозиції.

Мілаш Вікторія Сергіївна, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого МОН України (м. Харків) надала позитивний відгук із зауваженнями:

1. До положень новизни першого рівня віднесено авторське визначення *господарської правосуб'єктності* постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, та твердження *про її комплексний міждисциплінарний характер* (с.40). У зв'язку із цим потребує додаткового уточнення авторське розуміння: по-перше, «комплексності» та «міждисциплінарності» як характеристик господарської правосуб'єктності вищезначених суб'єктів; по-друге, характеру співвідношення між поняттям «правосуб'єктність, що має комплексний міждисциплінарний характер» та «спеціальна правосуб'єктність». Також хотілося б почути думку дисертанта щодо правосуб'єктності (цифрової правосуб'єктності) ДАО, які визначені у дисертаційній роботі як нетипові суб'єкти господарювання.

2. Під час обґрунтування ринку віртуальних активів, як об'єкта правового регулювання, автор безпосередньо наголошує на формуванні цифрової системи правовідносин/ господарських правовідносин у цифровому середовищі (с.42, с.141) водночас пропонує функціональний розподіл учасників ринку віртуальних активів на основних, регулятивних та допоміжних. При цьому до кола *допоміжних учасників ринку віртуальних активів, що становлять його інфраструктуру*, Кулик О. І. зараховує суб'єктів господарювання, які надають банківські, страхові, рекламні, юридичні, консалтингові, аудиторські та інші послуги, що забезпечують функціонування ринку віртуальних активів, хоча й не виконують безпосередніх операцій з віртуальними активами (с.359-360). Зазначений авторський підхід відрізняється від законодавчого бачення учасників ринку віртуальних активів, закладеного у Законі України «Про віртуальні активи», який зараховує до їх числа виключно постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів та будь-яких осіб, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах. Відтак виникає потреба у додатковому обґрунтуванні доцільності розширення змісту терміну «учасники ринку віртуальних активів», з подальшим поясненням практичного значення можливого внесення відповідних змін до українського законодавства.

3. За підсумками аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду державного регулювання ринку віртуальних активів, проведеного у Розділі II дисертаційної роботи, конкретизовано систему органів державного регулювання (органів загальної та спеціальної компетенції). Кулик О.І. зосереджує увагу на органах спеціальної компетенції та реалізації ними виключно функції контролю на

даному ринку, яку він називає, як одну з основних (с.155-160, с.238), та залишає поза полем аналізу інші функції вищезгаданих органів. Між тим, невизначеність та/або розпорошеність функцій органів державного регулювання на ринку цифрових активів, зокрема органів зі спеціальною компетенцією, актуалізує потребу в більш розгорнутому дослідженні їх функціоналу. Не завадило б також вислухати думку дисертанта щодо доцільності створення міжвідомчого (координаційного) органу для забезпечення ефективної взаємодії та узгодженості дій державних органів на ринку віртуальних активів, а також для сприяння ефективної координації у сфері міжнародної співпраці.

4. У рецензованій роботі багато уваги приділено саморегулюванню на ринку віртуальних активів, правову природу якого автор визначає шляхом його репрезентації як двоформного механізму: організаційного та локального (внутрішнього) регулювання. Останнє Кулик О.І. кваліфікує як одну із форм саморегулювання, що передбачає розробку та затвердження обов'язкових до виконання членами саморегулювних організацій правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на ринку віртуальних активів, крім правил (стандартів), що прямо встановлені законом (с.44, с.168-170, с.174, с.239). Утім, слід зауважити, що у правовій доктрині існує й інший підхід щодо локального регулювання господарських відносин, яке не поглинається професійним саморегулюванням та не є його окремою формою. До того ж на доктринальному рівні одним з виявів реалізації саморегулювання (елементом підсистеми саморегулювання) визначають договір. У зв'язку із цим доцільно з'ясувати позицію дисертанта щодо можливості визнання смарт-договірного регулювання як окремої (третьої) форми саморегулювання на ринку віртуальних активів.

5. Автор дисертації обґрунтовує доцільність імплементації принципу зворотного запиту (*reverse solicitation*) на національному рівні, що дозволяє іноземним постачальникам надавати послуги на запит українських клієнтів, без необхідності ліцензування, за умови, що ініціатива виходить від користувача, а також надає рекомендації щодо практичної реалізації вищезначеного принципу (с.44, с.361-362). В числі таких рекомендацій спірною виглядає пропозиція про включення до угоди користувача (*публічної оферти* чи іншого договору) та постачальника послуг, пов'язаних із оборотом віртуальних активів, зареєстрованого за правом іноземної держави, *чіткого інформування українського споживача* про те, що послуги надаються виключно з його ініціативи на його власний ризик. Дійсно, принцип зворотного запиту (*reverse solicitation*) є правовим механізмом транскордонного регулювання, відповідного до якого постачальник послуг не вважається таким, що активно пропонує свої послуги на певному ринку, якщо до нього звернувся сам клієнт (споживач) з ініціативою отримати послугу, без попереднього маркетингу або реклами з боку постачальника послуг. Відповідно, якщо послуга надана на прохання самого клієнта (споживача послуги), а не в результаті її рекламування або іншого просування, у тому числі *не через публічну оферту*, слід вважати, що такий

послугодавець формально не здійснює діяльність на ринку, на якому проживає клієнт (споживач) – і, відповідно, не підпадає під регулювання на даному ринку. Вбачається, що залучення клієнтів з іншої країни до взаємодії з іноземним постачальником послуг через публічну оферту, може розглядатися, як зловживання принципом зворотного запиту (*reverse solicitation*) з метою обходу національного законодавства. Отже дисертант повинен уточнити, як саме формулювання наданої ним рекомендації щодо принципу зворотного запиту (*reverse solicitation*), так і доцільність її практичної рекомендації, що надасть можливість належним чином оцінити означений авторський доробок.

6. Підрозділ 1.3.2., в межах якого висвітлюються питання витоків та сутності природи *Lex cryptographica* має назву «*Lex cryptographica* як джерело права». Дисертант стверджує про наявність підстав для розробки доктринальних положень щодо можливості внесення *lex cryptographica* до джерел права щодо відносин, які виникають на ринку віртуальних активів України, та здійснює його порівняння (застосовує аналогію) з *lex mercatoria* (с.128-133, с.136-138). При цьому, у положеннях новизни та висновках до Розділу I автор визнає *lex cryptographica* допоміжним інструментом в сфері регулювання віртуальних активів (с.43, с.143), й безпосередньо не визначає умови, за яких можливо його визнання новим типом (видом) джерел права, що може змінити усталене розуміння про систему джерел права як таку.

На докторську дисертацію надійшли відгуки:

- Відгук провідного наукового співробітника відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України, доктора юридичних наук, професора **Сергія КОРОЄДА** (м. Київ).

Зауваження: 1. Доцільно було б розкрити види постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зокрема відповідно до функцій ринку віртуальних активів, і залежно від цього розкрити, щодо кого з них застосовуються процедури спеціальної реєстрації (внесення до спеціального реєстру) та/або ліцензування, і яким чином це впливає на їх статус в аспекті можливості поєднання виконання одним постачальником кількох функцій на ринку віртуальних активів.

2. Розкриваючи господарсько-правові засади спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, автор не визначає роль (функції) відповідного регулятора в процедурі банкрутства, говорячи лише про необхідність регулятора його інформування.

3. Автор називає актуальним питання взаємодії державного регулювання й саморегулювання. Водночас в своїй роботі автор наголошує на посиленні ролі саме саморегулювання в цій галузі. А відтак, для достовірності і обґрунтованості висновків автора в цій частині доцільним було б здійснення аналізу діяльності існуючих в Україні саморегулювних організацій, а також визначення механізмів

та критеріїв забезпечення (дотримання) балансу між державним регулюванням та саморегулюванням на ринку віртуальних активів.

- Відгук Президента ГО «Центр правових досліджень Фурси», доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України **Світлани ФУРСИ** (м. Київ).

Зауваження: 1. Дисертант на с. 9, 23 реферату, с. 358-359 дисертації обґрунтовує доцільність включення юридичних послуг до переліку посередницьких послуг у сфері обороту віртуальних активів, що надають елементи інфраструктури цього ринку, з відповідним розширенням обов'язків таких суб'єктів щодо здійснення фінансового моніторингу. Автор стверджує, що підставою цього є функціональний підхід до визначення постачальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами, який дозволяє адаптувати правове регулювання до практики FATF і положень Регламенту МіСА, з урахуванням потреб правової визначеності в умовах часткової децентралізації. Між тим, автор пропонує не включити осіб, які надають юридичні послуги до постачальників, а перенести на таких осіб, як на елементів інфраструктури, певні обов'язки постачальника. У зв'язку з цим хотілось би почути додаткову аргументацію щодо покладення на осіб, які надають юридичні послуги (адвокатів) додаткових обов'язків щодо фінансового моніторингу.

2. На с. 20 реферату дисертації та с. 411 дисертації, автором сформовано узагальнену модель інституційної системи державного регулювання ринку віртуальних активів, яку складають органи загальної компетенції, що забезпечують загальні основи регулювання ринку, здійснюють контроль або окремі інші державні функції на ринку віртуальних активів та органи спеціальної компетенції, для яких державне регулювання ринку віртуальних активів є головним або одним із головних напрямів їх діяльності (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України). Між тим, конкретизація автором органів спеціальної компетенції видається дещо передчасною, з урахуванням того, що правова основа регулювання ринку віртуальних активів перебуває в процесі формування і повноваження органів спеціальної компетенції можуть бути покладені й на інші органи.

- Відгук доктора юридичних наук, професора **Юлії ПАВЛЮЧЕНКО** (м. Київ).

Зауваження: 1. Один з результатів «вперше» полягає в обґрунтуванні класифікації спеціальних функцій ринку віртуальних активів, що забезпечує відтворення економічних відносин у цифровому середовищі. Так на а с. 5, 13 реферату зазначено, що на відміну від класичних фінансових систем, первинному та вторинному ринку віртуальних активів властиві такі спеціальні функції: функція валідованої емісії (через протоколи смарт-контрактів або блокчейн - платформи без єдиного емітента), функція цифрового обороту (на децентралізованих та централізованих цифрових платформах обміну), функція

верифікованого зберігання (через некастодіальні гаманці), а також функція інтероперабельності (забезпечення техніко-правової сумісності активів між різними мережами та юрисдикціями). У зв'язку з цим потребує уточнення від автора, за якими критеріями (підставами) проведено класифікацію саме спеціальних функцій ринку віртуальних активів. Чи автором фактично виявлено та сформульовано спеціальні функції ринку віртуальних активів? Крім того, було б цікаво почути думку автора щодо правових засобів забезпечення ефективності виконання ринком віртуальних активів зазначених спеціальних функцій.

2. Дисертант на с. 8, 22 реферату пропонує впровадження принципу зворотного запиту (reverse solicitation) на ринку віртуальних активів, шляхом обґрунтування доцільності його імплементації на національному рівні, що дозволяє іноземним постачальникам надавати послуги на запит українських клієнтів, без необхідності ліцензування, за умови, що ініціатива виходить від самого користувача. З огляду на зазначене, хотілося би почути думку дисертанта щодо способу і переваг від імплементації зазначеного принципу, а також щодо того, чи не призведе це в результаті до встановлення більш сприятливого правового режиму для іноземних постачальників, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, який може стати підставою для зловживань з боку іноземних постачальників послуг, зокрема, пов'язаних з уникненням спеціальної легітимації? Яким може бути захист від подібних зловживань?

3. Пропозиція автора щодо правової природи саморегулювання на ринку віртуальних активів шляхом конкретизації його прояву як двоформного механізму – локального (внутрішнього) регулювання (через встановлення стандартів поведінки учасників) та організаційного (через створення саморегулювних організацій, що функціонують у межах добровільних об'єднань), висловлена на с. 8, 18 реферату, потребує певної конкретизації. Зокрема, доцільно було б конкретизувати питання щодо співвідношення і взаємодії виділених складових цього двоформного механізму. Так, виникають логічні питання щодо суб'єкта встановлення стандартів поведінки учасників, забезпечення дотримання цих стандартів учасниками, ініціаторів створення саморегулювних організацій, мети їх діяльності, повноважень, правової основи функціонування, співвідношення з державним регулюванням тощо.

- Відгук головного спеціаліста відділу забезпечення якості освіти управління освітньої діяльності Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктора юридичних наук, професора **Андрія ЗАХАРЧЕНКА** (м. Київ).

Зауваження: 1. Пропозиція автора щодо диференціації моделей правового регулювання криптоактивів шляхом співставлення монорегуляторного підходу Швейцарії та полірегуляторної моделі Канади, а також можливості впровадження цих моделей в Україні, зокрема через застосування механізму обов'язкового резервування активів, що забезпечують стейблкоїни, висловлена на с. 11, 21 реферату дисертації та с. 229-230; 232; 235 дисертації, потребує

певного уточнення адже, як видається, автор пропонує не впровадження цих моделей, а впровадження окремого позитивного досвіду, зокрема через застосування механізму обов'язкового резервування активів, що забезпечують стейблкоїни, як це регламентовано в Канаді.

2. Дисертант на с. 10, 20 реферату, с. 154 дисертації пропонує вдосконалення державного регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності впровадження еволюційної моделі інституційного розвитку ринку, ключовим елементом якої є коеволюція новітніх технологій та державного регулювання, що дозволить врахувати особливості регулювання цифрової економіки, забезпечити дотримання публічних інтересів (захист конкуренції, протидію відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом), але, водночас, створить передумови для дотримання принципу пропорційності та недопущення надмірного втручання у ринкові механізми. З огляду на зазначене, потребує додаткового уточнення: чим обумовлений зв'язок між державним регулюванням та технологією, при тому, що деякі проаналізовані автором юрисдикції, приміром Швейцарія, дотримуються підходу – «однакові правила, незалежно від технології».

- Відгук декана юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктора юридичних наук, професора **Ірини КОВАЛЬ** (м. Вінниця).

Зауваження: 1. Враховуючи назву дисертації і визначений на с. 3 реферату і с. 38 дисертації предмет дослідження, хотілося б почути від автора в чому саме полягає концепція господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів. Серед висновків дисертант розкриває концептуальні засади формування інституціональної моделі ринку віртуальних активів, проте це явище напевно не є тотожним господарсько-правовому регулюванню ринку віртуальних активів.

2. На с. 5 реферату і с. 40 дисертації серед висновків рівня новизни «вперше» зазначено, що автором «обґрунтовано, що легітимація постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, відбувається шляхом послідовного виконання юридично значущих дій, характерних для сфери господарської діяльності з обороту віртуальних активів, що забезпечують набуття господарської правосуб'єктності, зокрема через спеціальну реєстрацію, ліцензування (у випадках, передбачених законом) та підтвердження відповідності встановленим критеріям». Потребує уточнення в чому саме полягає наукова новизна зазначеного висновку, оскільки виходячи з наведеного формулювання, автор скоріше констатує (описує) об'єктивно існуючий стан легітимації постачальників послуг щодо обороту віртуальних активів.

- Відгук доцента кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента **Вадима ПОПЕЛЮКА** (м. Одеса).

Зауваження: 1. Дисертантом на с. 6, 22 реферату та на с. 310; 312; 314; 316; 318-319 дисертації обґрунтовано господарсько-правові засади спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, який передбачає, в тому числі, унормування обов'язку повернення віртуальних активів клієнтам з моменту відкриття процедури санації або ліквідації, якщо клієнт не висловив згоду передати активи іншому постачальнику. Проте, потребує додаткової аргументації форма надання такої згоди, що б дозволила уникнути зловживань та захистити інтереси клієнтів такого постачальника.

2. Пропозиція автора щодо застосування альтернативних способів вирішення спорів на ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування умов ефективного використання міжнародного комерційного або третейського арбітражу за наявності арбітражної угоди із зазначенням, що її реалізація вимагає нормативного доопрацювання та адаптації арбітражних регламентів до цифрової специфіки відповідних правовідносин, висловлена на с. 8, 20 реферату дисертації та с. 180-182 дисертації, потребує певного уточнення. У всіх сферах економіки спостерігається певна тенденція до цифровізації і виникає питання чим обумовлюється необхідність адаптації арбітражних регламентів саме під умови операцій на ринку віртуальних активів?

- Відгук уповноваженого з антикорупційної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, кандидата юридичних наук, доцента **Анастасії АНТОНЮК** (м. Київ).

Зауваження: 1. Дисертант на с. 22 реферату, с. 415 дисертації уточнює, що посередницька діяльність на ринку віртуальних активів охоплює не лише класичні біржові чи договірні послуги, а й дії техніко-юридичного характеру (токенізація, смарт-контракти, кастодіальні сервіси), що здійснюються в інтересах клієнтів з отриманням економічної вигоди. Однак, таке розуміння посередницької діяльності на ринку виходить за межі класичних уявлень про посередництво в правовому розумінні, тому такі пропозиції потребують додаткової аргументації.

2. Автором висловлено пропозицію щодо впровадження концепції подвійного правового режиму для діяльності з використанням віртуальних активів у сфері азартних ігор, яка передбачає одночасне застосування законодавства про віртуальні активи та про азартні ігри, з урахуванням особливостей віртуального активу як об'єкта ставки або виграшу, яка відображена на с. 24 реферату та с. 403-404 дисертації. У зв'язку з цим автору доцільно поставити запитання: які саме особливості законодавства про віртуальні активи слід враховувати при проведенні азартних ігор з використанням віртуальних активів?

- Відгук кандидата юридичних наук **Олександра ДЯНУКОВСЬКОГО** (м. Київ).

Зауваження: 1. На с. 6, 22 реферату та с. 333-334, 338-340 дисертації, автор доводить необхідність унормування статусу децентралізованої автономної організації як організації, втіленої в комп'ютерному коді, що функціонує без централізованого контролю або втручання третьої сторони на основі смарт-контрактів, та яка не є фізичною чи юридичною особою, проте є нетиповим суб'єктом господарювання і учасником ринку віртуальних активів, провадить діяльність як постачальник послуг та може бути зареєстрованою шляхом внесення до спеціального реєстру, що ведеться регулятором ринку віртуальних активів в Україні, що, зокрема, уможливить накладення на неї санкцій та забезпечення підконтрольності в публічно-правовому аспекті. Проте у такій формі автор фактично пропонує впровадження нового учасника господарських правовідносин, що потребує детальнішого опису його правового статусу.

2. На с. 20 реферату та с. 411 дисертації автор визначив обмеження використання технологій штучного інтелекту для реалізації принципів державного регулювання ринку віртуальних активів (зокрема прозорості, передбачуваності, врахування громадської думки), з огляду на непрозорість алгоритмів і відсутність можливості когнітивної верифікації рішень, що ухвалюються в межах «чорної скриньки». У такому контексті хотілось би почути думку автора чи можливо використовувати технологію штучного інтелекту як допоміжний інструмент в державному регулюванні, не перекладаючи на технологію прийняття рішень, що належать до дискреційних повноважень регулятора ринку?

У дискусії взяли участь члени докторської ради:

Володимир УСТИМЕНКО, голова спеціалізованої вченої ради, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, спеціальність 12.00.04, який відзначив виняткову актуальність проблематики господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів в умовах переходу від ринкової економіки до економіки інформаційно-мережевої, наголосив на значущості методологічного апарату науки господарського права для формування механізмів впорядкування руху віртуальних активів та підкреслив новаторський характер дисертаційного дослідження, яке закладає основи для розвитку окремого напрямку науки господарського права та вектору формування національного законодавства, що дає підстави для висновку, що Кулик О.І. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Руслан ДЖАБРАІЛОВ, заступник голови спеціалізованої вченої ради, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який зазначив, що

результати дисертаційного дослідження є ґрунтовними, оригінальними, та переконують у тому, що дисертація вносить істотний внесок в розвиток науки господарського права; правові проблеми обороту віртуальних активів в тій чи іншій мірі знайшли належну оцінку в дисертації, що відповідає потребам розвитку правової доктрини регулювання ринку віртуальних активів; представлені пропозиції можуть бути використані для обґрунтування подальших напрямів вдосконалення національного законодавства у сфері правового регулювання ринку віртуальних активів; Кулик О.І. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Тетяна ГУДІМА, доктор юридичних наук, старший дослідник, спеціальність 12.00.04, яка відзначила, що представлена дисертаційна робота, не лише торкається складних юридичних конструкцій і нових економіко-правових реалій, а й відкриває перспективу розвитку української правової науки в сфері цифрової економіки. Обрана тема дослідження вирізняється надзвичайною складністю та багатогранністю: функціонування ринку віртуальних активів є сферою, де відсутні усталені підходи, бракує зрозумілої судової практики, законодавство перебуває на початковій стадії формування, ця правова невизначеність створює серйозні виклики для економіки та правопорядку. Здобувачем опрацьований та узагальнений величезний масив джерел: вітчизняні та зарубіжні нормативні акти, міжнародні документи, практика Європейського Союзу щодо регулювання обігу віртуальних активів, сформовані висновки і пропозиції, що відзначалися чіткістю, логічністю викладу, глибокою аргументованістю та ґрунтовністю; Кулик О.І. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Вадим КОВЕРЗНЕВ, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який зазначив, що дисертантом успішно виконано всі поставлені завдання дослідження та у підсумку досягнута його мета щодо розроблення нових концептуальних положень, спрямованих на розв'язання важливої наукової проблеми господарсько - правого регулювання ринку віртуальних активів; дисертаційна робота Кулика О.І є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка відповідає за змістом і оформленням встановленим вимогам, а її автор – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Веста МАЛОЛІТНЕВА, доктор юридичних наук, спеціальність 12.00.04, яка зауважила, що проведене дослідження, захист здобувачем його результатів

свідчить про те, що дисертаційна робота Кулика О.І. є надзвичайно ґрунтовною, якісною та такою, що відповідає всім вимогам, які висуваються до даного виду робіт і, безумовно, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Віталій ОЛЮХА, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який наголосив на надзвичайної актуальності теми дослідження в умовах необхідності пошуку нестандартних шляхів відновлення економіки України, важливості запропонованих концептуальних засад господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів для розвитку науки господарського права, значущості досягнутих результатів для забезпечення збалансованого функціонування цього ринку. Представлена дисертація є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка характеризується єдністю змісту і містить наукові положення та обґрунтовані теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему та свідчать про особистий внесок здобувача в науку господарського права. Кулик О.І. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Ярослав ПЕТРУНЕНКО, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який відзначив, що дисертаційна робота виконана на високому теоретичному і методологічному рівні; висновки, представлені і в самій роботі, наукових працях Кулика О. І, що розкривають основні положення дисертації, вирізняються своїм фундаментальним характером; відповіді на запитання опонентів, членів спеціалізованої вченої ради, зауваження, висловлені у відгуках на реферат і на дисертацію, заслуговують високої оцінки. Результати дисертаційного дослідження, які полягають у розробці концептуальних засад господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів є вагомим внеском в розвиток науки господарського права, прикладом прогностичної функції науки, що створює підґрунтя для формування моделі ефективного впорядкування відносин в сфері обороту віртуальних активів, вирішення не тільки наявних правових проблем, а й тих, що можуть виникнути в майбутньому. Кулик О.І. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

Валерія ПОЄДИНОК, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, яка наголосила на надзвичайної актуальності та складності теми дослідження як з огляду на те, що вона охоплює і правові і певні технічні аспекти, так і з урахуванням специфіки місця України у цих процесах в контексті статусу країни - кандидата на вступ до Європейського Союзу. Дисертаційна робота

вирізняється яскраво вираженою науковою новизною, положення якої підкріплені широкою джерельною базою, репрезентативним, цікавим порівняльно-правовим аспектом дослідження. Дисертаційна робота Кулика О.І. є самостійним, ґрунтованим дослідженням на актуальну тему, містить теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему, за змістом і оформленням відповідає встановленим вимогам; Кулик О.І. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

При проведенні таємного голосування виявилось, що із 9 членів докторської ради, які взяли участь у голосуванні (з них 8 докторів наук за профілем дисертації), проголосували:

«За» - 9 членів докторської ради,
 «Проти» - 0 членів докторської ради,
 недійсних бюлетенів немає.

**Висновок спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02
 в Державній установі «Інститут економіко-правових досліджень
 імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
 по дисертаційній роботі (підготовленій в формі рукопису дисертації)
 О.І. Кулика за темою «Концепція господарсько-правового регулювання
 ринку віртуальних активів: теорія і практика», поданої на здобуття
 наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 –
 «господарське право, господарсько-процесуальне право»**

Дисертаційна робота Кулика О.І. присвячена актуальній темі, вибір якої обумовлений суттєвою значущістю розробки теоретичних положень щодо господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів, з урахуванням ролі постачальників відповідних послуг, особливостей їх правового статусу, процедур банкрутства, а також взаємодії державного регулювання й саморегулювання для розвитку науки господарського права.

Науковий рівень дисертації та наявність наукової новизни підтверджується результатами дослідження, конкретизується в теоретичних положеннях і висновках, найсуттєвішими серед яких є такі

Уперше:

обґрунтовано концептуальні засади формування інституціональної моделі ринку віртуальних активів як цифрової системи правовідносин, що охоплює емісію та оборот віртуальних активів, функціонує на засадах структурної подільності, багаторівневого регулювання (публічного, саморегуляторного та протокольно-автоматизованого) і передбачає участь суб'єктів, взаємодія яких

здійснюється через алгоритмічно реалізовані правові механізми відповідно до *lex cryptographica* (с. 69-70);

обґрунтовано авторську класифікацію спеціальних функцій ринку віртуальних активів, що забезпечує відтворення економічних відносин у цифровому середовищі. На відміну від класичних фінансових систем, первинному та вторинному ринку віртуальних активів властиві такі спеціальні функції: функція валідованої емісії (через протоколи смарт-контрактів або блокчейн-платформи без єдиного емітента), функція цифрового обороту (на децентралізованих та централізованих цифрових платформах обміну), функція верифікованого зберігання (через некастодіальні гаманці), а також функція інтероперабельності (забезпечення техніко-правової сумісності активів між різними мережами та юрисдикціями) (с. 77-79);

запропоновано визначення господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як здатності вступати в правовідносини з приводу емісії, обороту, зберігання та забезпечення інтероперабельності в умовах часткової децентралізації та цифрової взаємодії. Обґрунтовано, що така правосуб'єктність має комплексний міждисциплінарний характер, поєднуючи елементи господарської, фінансової та інформаційної діяльності, і потребує встановлення окремого правового режиму, що не зводиться до класичної моделі суб'єктів господарювання. Із цією метою вперше застосовано функціональний критерій ідентифікації таких суб'єктів, узгоджений із підходами права ЄС (регламент MiCA) та рекомендаціями FATF, але адаптований до умов правового регулювання в Україні (с. 288);

визначено особливості умов легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як процесу проходження юридичних процедур, спрямованих на поетапне підтвердження законності їх входження до сфери господарювання, набуття ними господарської правосуб'єктності, необхідної для провадження діяльності з надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які проявляються у внесенні таких постачальників до відповідного реєстру, тобто у спеціальній державній реєстрації, а також ліцензуванні, за наявності відповідних умов (с. 299);

розроблено пропозиції щодо спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, який передбачає: надання права розпоряднику майна, керуючому санацією або ліквідатору здійснювати відповідну діяльність за наявності дозволу; обов'язкове залучення регулятора ринку віртуальних активів до участі в процедурі банкрутства; закріплення положення, що віртуальні активи, які належать клієнтам та перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні постачальника послуг, не включаються до складу ліквідаційної маси; установлення пропорційності повернення клієнтам віртуальних активів у разі, якщо їх обсяг недостатній для повного задоволення вимог усіх клієнтів; передбачення можливості продажу віртуальних активів ліквідатором виключно через іншого постачальника послуг на підставі відповідного договору;

унормування обов'язку повернення віртуальних активів клієнтам з моменту відкриття процедури санації або ліквідації, якщо клієнт не висловив волі передати активи іншому постачальнику; встановлення обов'язку розпорядника майна впродовж десяти днів з дня призначення оприлюднити на вебсайті постачальника послуг повідомлення про відкриття провадження у справі про банкрутство та поінформувати відповідного регулятора (с. 324-325);

обґрунтовано доцільність унормування статусу децентралізованої автономної організації як організації, втіленої в комп'ютерному коді, що функціонує без централізованого контролю або втручання третьої сторони на основі смарт-контрактів, та яка не є фізичною чи юридичною особою, проте є нетиповим суб'єктом господарювання і учасником ринку віртуальних активів, провадить діяльність як постачальник послуг та може бути зареєстрованою шляхом внесення до спеціального переліку, що ведеться регулятором ринку віртуальних активів в Україні, що, зокрема, уможливить накладення на неї санкцій та забезпечення підконтрольності в публічно-правовому аспекті (с. 339-340, 345-346);

розроблено пропозиції щодо умов договорів купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів на підставі виявлення особливостей правочинів із забезпеченими віртуальними активами: 1) обов'язки продавця за договором щодо порядку повернення об'єкту цивільних прав, яким його було забезпечено, або компенсації вартості об'єкту забезпечення, якщо таке повернення є неможливим, а також порядок дій у разі втрати або вибуття з цивільного обороту з тих чи інших підстав, та можливість заміни забезпечення таких віртуальних активів; 2) підтвердження того, що продавець є власником об'єкта, на який посвідчені майнові права забезпеченим віртуальним активом; 3) конкретизацію умов обороту об'єктів цивільних прав, якими віртуальні активи забезпечені: до прикладу передбачених законодавством обмежень, чи необхідності отримання дозволів, ліцензій тощо; 4) підтвердження продавця про те, що об'єкти цивільних прав, якими його було забезпечено, не перебувають під обтяженням та не вилучені з цивільного обороту; 5) як додаток до договору купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів пропонується додавати односторонній правочин, яким відповідний віртуальний актив пов'язується з визначеними у правочині базовим активом, до прикладу, заяву емітента про забезпечення віртуального активу іншим об'єктом цивільних прав (с. 405-406);

обґрунтовано правовий режим віртуального активу як об'єкта азартної гри, зокрема його потенційну можливість бути використаним у якості виграшу або ставки під час проведення азартних ігор. На цій підставі аргументовано наявність подвійного правового режиму для діяльності суб'єктів господарювання, що організовують азартні ігри з використанням віртуальних активів, який засновується на одночасному застосуванні норм спеціального законодавства про віртуальні активи та законодавства у сфері організації та проведення азартних ігор (с. 409-411).

Удосконалено положення щодо:

визначення ринку віртуальних активів як системи господарських правовідносин, що охоплює емісію (первинний ринок) та оборот (вторинний ринок) віртуальних активів у цифровому середовищі з використанням публічно-правових, саморегуляторних та протокольно-автоматизованих механізмів управління, включаючи алгоритмічно реалізовані правові зв'язки на основі *lex cryptographica* (с. 70);

співвідношення понять «цифровий актив», «віртуальний актив» та «криптоактив» шляхом уточнення, що термін «цифровий актив» охоплює ширше коло явищ, ніж віртуальні та криптоактиви; ключовою ознакою віртуальних активів є їх належність до цифрових речей, здатність бути об'єктом цивільних прав та мати вартість, а криптоактивами цифрові або віртуальні активи стають лише за умови використання криптографічних засобів захисту, зокрема технології розподіленого реєстру (блокчейну) (с. 87-88);

визначення правової природи забезпечених віртуальних активів шляхом обґрунтування їх подвійної юридичної природи – як цифрової речі та сукупності майнових прав на об'єкт забезпечення, з урахуванням того, що на їх оборот повинні поширюватися всі правові вимоги, обмеження та формальні вимоги, передбачені для відповідного об'єкта цивільних прав. Такий підхід уточнює механізми правозастосування та забезпечує узгодженість національного регулювання з положеннями Закону України «Про віртуальні активи» (с. 98);

класифікації віртуальних активів шляхом уточнення двох базових критеріїв: 1) за забезпеченістю (із розподілом забезпечених активів на токени електронних грошей та токени, прив'язані до активів), що дозволяє деталізувати вже закріплену у законодавстві типологію; 2) за способом використання криптографії, що дає змогу відмежувати криптоактиви як техніко-правову категорію від віртуальних активів у замкнених (некриптографічних) цифрових системах, які можуть існувати без шифрування, але наділені ідентифікаційними ознаками (с. 105-106);

lex cryptographica, який являє собою сукупність правил поведінки, встановлених і забезпечених програмними обмеженнями коду, шляхом обґрунтування, що *lex cryptographica* може виконувати роль допоміжного інструмента правового регулювання у сфері віртуальних активів, виконуючи превентивну функцію – обмежувати потенційно неправомірні дії на рівні коду, забезпечуючи технологічну дисципліну та правомірну поведінку суб'єктів ринку (с. 145-146);

принципів державного регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування обмеженої сумісності їх реалізації із застосуванням технологій штучного інтелекту в державному регулюванні, адже у разі використання штучного інтелекту неможливо досягти вимог принципів прозорості, врахування громадської думки та передбачуваності через те, що алгоритм штучного інтелекту прихований у «чорній скриньці». Водночас, оцінити використання штучного інтелекту на відповідність таким принципам державного регулювання

ринку віртуальних активів, як: доцільність, адекватність, ефективність та збалансованість – неможливо, оскільки така оцінка перебуватиме поза межами когнітивних можливостей людини (с. 169);

правової природи саморегулювання на ринку віртуальних активів шляхом конкретизації його прояву як двоформного механізму – локального (внутрішнього) регулювання (через встановлення стандартів поведінки учасників) та організаційного (через створення саморегулювних організацій), що функціонують у межах добровільних об'єднань. Відмінність запропонованого підходу полягає в урахуванні специфіки цифрового середовища, технологічної складності ринку віртуальних активів та відсутності повноцінного централізованого регулювання, що зумовлює потребу в посиленні ролі саморегулювання саме в цій галузі (с. 172-174);

застосування альтернативних способів вирішення спорів на ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування умов ефективного використання міжнародного комерційного або третейського арбітражу за наявності арбітражної угоди. Зазначено, що хоча чинне законодавство формально не виключає такої можливості, її реалізація вимагає нормативного доопрацювання та адаптації арбітражних регламентів до цифрової специфіки відповідних правовідносин (с. 186-188);

класифікації учасників ринку віртуальних активів шляхом виокремлення трьох функціональних груп – основних, інфраструктурних та регуляторних, із урахуванням виконуваних ними функцій, характеру діяльності та їх ролі на ринку віртуальних активів, що дозволяє більш точно визначити межі їх правового статусу та компетенції (с. 256);

принципу зворотного запиту (reverse solicitation) на ринку віртуальних активів, шляхом обґрунтування доцільності його імплементації на національному рівні, що дозволяє іноземним постачальникам надавати послуги на запит українських клієнтів, без необхідності ліцензування, за умови, що ініціатива виходить від самого користувача, – відповідно до підходів ЄС (с. 308-309);

інфраструктури ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що під нею слід розуміти сукупність елементів, які забезпечують технічний, правовий, інформаційний та інший супровід діяльності основних учасників ринку, створюючи умови для ефективного та безперервного функціонування ринку й взаємодії його суб'єктів (с. 350);

уявлення про виконання посередницьких функцій на ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів виконують функціонально спеціалізоване посередництво (наприклад, зберігання ключів віртуальних активів, проведення обміну віртуальних активів тощо). Водночас елементи інфраструктури ринку, які виконують функції відмінні від безпосередніх операцій з віртуальними активами, але надають послуги іншим учасникам ринку в їхніх інтересах, за їх рахунок, з метою отримання прибутку (наприклад, надають консультаційні,

інформаційні, рекламні, кредитно-банківські, аудиторські, нотаріальні, біржові та інші послуги учасникам ринку) забезпечують універсальне посередництво (с. 356-358);

консультаційних, зокрема юридичних, послуг на ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності їх включення до переліку посередницьких послуг у сфері обороту віртуальних активів, що надають елементи інфраструктури цього ринку, з відповідним розширенням обов'язків таких суб'єктів щодо здійснення фінансового моніторингу. Запропоновано функціональний підхід до визначення постачальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами, який дозволяє адаптувати правове регулювання до практики FATF і положень Регламенту MiCA, з урахуванням потреб правової визначеності в умовах часткової децентралізації (с. 364-365);

поняття емісії віртуальних активів шляхом уточнення, що вона являє собою сукупність послідовно здійснюваних техніко-юридичних фактів, у результаті яких відбувається випуск віртуального активу в оборот, з урахуванням того, що найпоширенішими формами емісії є первинне розміщення монет (ICO) та майнінг, однак можливі й інші способи, що залежать від технологічного розвитку ринку (с. 372);

правового режиму емісії віртуальних активів шляхом конкретизації його змісту як особливого стану нормативного врегулювання суспільних відносин щодо випуску віртуальних активів, що встановлюється законом і забезпечується державою через визначення специфічних прав і обов'язків емітентів віртуальних активів, засобів правового впливу та заходів юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку емісії (с. 374).

Дістало подальший розвиток положення щодо:

ознак віртуальних активів шляхом їх конкретизації як: 1) наявності вартісної характеристики; 2) існування виключно в електронній (цифровій) формі; 3) здатності бути об'єктом цивільного обороту; 4) належності до категорії цифрових речей, що може слугувати основою для правової уніфікації з положеннями цивільного законодавства (с. 91);

правової природи віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності формування для них спеціального правового режиму *sui generis*, який виходить за межі традиційної класифікації об'єктів цивільних прав, зокрема категорії «речі», та передбачає комплексне регулювання віртуальних активів як цифрових об'єктів, що мають вартісну ознаку, здатність до обороту та функціональне призначення у сфері господарської діяльності (с. 101);

генези законодавчого забезпечення ринку віртуальних активів в Україні шляхом виокремлення двох історичних етапів становлення відповідного регулювання: початкового (2014 – 2022 рр.), що характеризується поодинокими спробами законодавчого врегулювання та появою перших офіційних підходів, та етапу з 2022 року, який пов'язаний із запуском системних регуляторних ініціатив, зокрема у контексті поступової імплементації *acquis* ЄС (с. 121; 125);

напрямів удосконалення законодавства у сфері регулювання ринку віртуальних активів шляхом їх конкретизації та узагальнення, зокрема в частині: а) запровадження правового механізму використання віртуальних активів в якості засобу платежу; б) розробки спеціального порядку залучення таких активів в якості інвестицій у повоєнне відновлення економіки України; в) встановлення правових засад державного контролю за цільовим використанням інвестицій, вкладених у віртуальні активи (с. 132-133);

контролю за ринком віртуальних активів шляхом обґрунтування необхідності його здійснення з дотриманням принципів пропорційності, недискримінаційності та правової визначеності, що передбачає збереження презумпції добросовісності учасників ринку як загального правила взаємодії між суб'єктами та регулятором (с. 166);

вдосконалення державного регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності впровадження еволюційної моделі інституційного розвитку ринку, ключовим елементом якої є коеволюція новітніх технологій та державного регулювання, що дозволить врахувати особливості регулювання цифрової економіки, забезпечити дотримання публічних інтересів (захист конкуренції, протидію відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом), але, водночас, дотримати принцип пропорційності та недопущення надмірного втручання у ринкові механізми (с. 160);

наближення законодавства України до права ЄС з урахуванням особливостей нормативної основи функціонування ринку віртуальних активів (насамперед, MiCA), а також інституційної та регуляторної спроможності суб'єктів регулювання ринку віртуальних активів (Європейського управління з цінних паперів та ринків (ESMA), Європейської банківської організації (EBA) та Європейського центрального банку (ECB) (с. 214);

законодавчого регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності встановлення заборони на використання інсайдерської інформації при здійсненні операцій з віртуальними активами – як особливого різновиду конфіденційної інформації, що має потенційний вплив на ринкову поведінку, на відміну від комерційної таємниці, яка слугує засобом захисту конкурентних переваг суб'єкта господарювання. У межах аналізу моделей державного регулювання, сформованих в окремих офшорних юрисдикціях, обґрунтовано доцільність наділення уповноваженого органу повноваженнями щодо офіційного тлумачення законодавства у цій сфері (с. 225-226);

положення щодо диференціації моделей правового регулювання криптоактивів шляхом співставлення монорегуляторного підходу Швейцарії та полірегуляторної моделі Канади. Уточнено можливості впровадження цих моделей в Україні, зокрема через застосування механізму обов'язкового резервування активів, що забезпечують стейблкоїни (с. 235, 238, 241);

посередницької діяльності на ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що така діяльність може включати не лише класичні договірні або

біржові послуги, а й юридичні або технічні дії, пов'язані з оборотом активів (укладення смарт-контрактів, кастодіальні сервіси, токенизація прав), які здійснюються в інтересах іншої особи та передбачають економічну вигоду для посередника (с. 356-357);

правового розуміння операцій з віртуальними активами шляхом уточнення, що під такими операціями слід розуміти будь-які дії з віртуальними активами (зокрема купівлю-продаж, обмін, зберігання тощо), перелік яких не може бути вичерпним з огляду на постійну технологічну еволюцію, що зумовлює появу нових форм взаємодії, які формально можуть не підпадати під відомі праву правочини (с. 393);

правової природи майнінгу як способу емісії віртуального активу шляхом уточнення, що така діяльність може визнаватися господарською за умови її здійснення суб'єктом господарювання з метою задоволення потреб інших учасників ринку віртуальних активів, якщо вона спрямована на видобуток криптовалюти, що має вартісний характер і підлягає оцінці у грошовому виразі (с. 388);

підтвердження права власності на віртуальні активи шляхом обґрунтування доцільності застосування до правовідносин щодо обороту віртуальних активів в Україні доктрини *deemed ownership* (англійське приватне право), відповідно до якої особа, яка контролює криптографічний ключ до віртуального активу, презюмується власником такого активу; презумпція власності виникає у того, хто володіє приватним ключем, якщо інше не доведено, до прикладу встановленням факту того, що дійсний власник передав криптографічний ключ у фактичне володіння третьої особи на підставі правочину, або таке володіння передано третій особі в силу закону чи судового рішення, а також в разі неправомірного набуття третьою особою ключа до віртуального активу (с. 397).

Наведені наукові результати отримані автором самостійно на основі власного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів та практики їх застосування. Наукові положення і результати, які виносилися на захист у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Господарсько-правове забезпечення стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел», не виносяться на захист у докторській дисертації Кулика О.І.

Ступінь достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, базуються на фундаментальних дослідженнях вчених у галузях загальної теорії держави і права, господарського права, узагальненні судової практики. Достовірність результатів дослідження підтверджується використанням в процесі роботи над темою загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання. Результати дисертаційного дослідження представлені у вигляді пропозицій з удосконалення норм чинного законодавства.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні окремих тем навчальних дисциплін «Господарське право», «Сучасні проблеми господарського права та процесу» у Київському університеті права Національної академії наук України (довідка від 10.06.2025 № 146/15). Також окремі висновки та пропозиції отримали практичне впровадження у діяльності постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів «Clear White Technologies Limited» («WhiteBit») (довідка від 04.06.2025) та використовуються в адвокатській практиці (довідка від 10.06.2025 № ВІХ-25-1).

Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових та інших виданнях, зокрема у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus.

Дотримання академічної доброчесності. Використання в докторській дисертації, наукових публікаціях, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації, наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується обов'язковим посиланням на автора та/або на джерело опублікування. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні цілісного уявлення про ринок віртуальних активів, як об'єкта господарсько-правового забезпечення, що може скласти підґрунтя для подальших наукових досліджень за обраною науковою проблематикою. Певні висновки і пропозиції можливо використати в науково-дослідній діяльності; навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці підручників, навчальних посібників тощо; в законотворчій діяльності і у сфері правозастосування.

Рекомендації щодо використання результатів дослідження. Спеціалізована вчена рада вважає за доцільне рекомендувати основні теоретичні висновки і практичні рекомендації дисертації до використання: суб'єктам законодавчої ініціативи у процесі формування законодавчих ініціатив з вдосконалення законодавства про регулювання ринку віртуальних активів; судовим органам для врахування при розгляді та вирішенні господарських спорів; закладам вищої освіти для використання у навчальному процесі.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Дисертаційна робота Кулика О.І. на тему «Концепція господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів: теорія і практика» подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право», є самостійною, завершеною

кваліфікаційною науковою роботою, яка характеризується єдністю змісту і містить висунуті здобувачем раніше не захищені наукові положення та обґрунтовані теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему. Результати дослідження, щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права, свідчать про особистий внесок здобувача в науку господарського права. Дисертаційна робота Кулика О.І. за змістом і оформленням відповідає вимогам п. 7 та п. 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (із змінами).

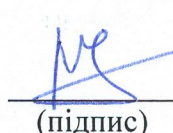
На підставі результатів таємного голосування та прийнятого висновку докторська рада присуджує

Кулику Олегу Ігоровичу

науковий ступінь доктора юридичних наук

за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право».

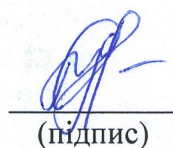
Голова
спеціалізованої вченої ради
Д 11.170.02 з присудження
наукового ступеня доктора
наук

(підпис)

Володимир УСТИМЕНКО

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Д 11.170.02 з присудження
наукового ступеня доктора
наук

(підпис)

Наталія СРЕМЄЄВА

19 вересня 2025 року